

Черняк Ю. В.

СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ БРЮССЕЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО МІЖНАРОДНУ ПІДСУДНІСТЬ ТА ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ З ЦИВІЛЬНИХ І ТОРГОВЕЛЬНИХ СПРАВ ВІД 27.09.1968 р.

Предметом дослідження обрано сферу застосування Брюссельської конвенції 1968 р. за чотирма критеріями: за предметом, за колом осіб, у часі та у просторі. Висвітлено, зокрема, питання про фактори визначення спорів як міжнародних цивільних чи торговельних доміцільній відповідача як необхідну умову застосування Конвенції, географічну сферу застосування Конвенції.

Конвенція про міжнародну підсудність та виконання судових рішень з цивільних і торговельних справ була підписана на засіданні Ради Міністрів Європейського Економічного Співтовариства (далі — ЄЕС) 27 вересня 1968 р. у м. Брюсселі і після її ратифікації вступила в силу одночасно для всіх держав — учасниць Конвенції з 1 лютого 1973 р. Метою Конвенції, як зазначено в її преамбулі, є визначення міжнародної підсудності судам держав — членів ЄЕС та спрощення процедури визнання і виконання судових рішень для зміцнення правового захисту осіб, що проживають у Співтоваристві.

Для правильного застосування даної Конвенції першочергове значення має визначення

сфери її застосування за чотирма критеріями: за предметом, за колом осіб, у часі та у просторі.

Предметна сфера застосування Брюссельської конвенції. Предметна сфера Конвенції визначена у Преамбулі та ст. 1 Конвенції: відповідно до абз. 4 преамбули метою Конвенції є визначення міжнародної підсудності судам держав — членів Співтовариства; відповідно до ч. 1 ст. 1 Конвенція застосовується до цивільних і торговельних справ, що розглядаються будь-яким судом чи трибуналом.

Таким чином, слід виділити дві основні ознаки, що характеризують спори, на які поширюються норми Конвенції. Ці спори повинні, поперше, мати цивільний чи торговельний харак-

тер; по-друге, бути міжнародними. Конвенція не містить визначення понять «міжнародна підсудність» та «цивільні і торговельні справи» і не вказує право, до якого слід звернутися для того, щоб визначити спір як міжнародний цивільний або торговельний. Тому перед вченими постає завдання визначення змісту цих понять. Суть цих понять може бути пояснена з урахуванням особливостей розвитку приватного права держав Європи, положень Конвенції та наукової доктрини:

1) зазначення у ч. 1 ст. 1 Конвенції двох категорій спорів, на які вона поширюється, пояснюється тим, що до цього часу у рамках приватного права деяких держав Європи (зокрема, Франції та Німеччини) поряд з цивільним правом існує самостійна галузь права — торгове право. Це виявляється в наявності особливого торгового кодексу, норми якого регулюють торгівлю і підприємницьку діяльність, та у функціонуванні спеціальних торгових судів;

2) автори Конвенції пояснили зміст терміна «цивільні і торговельні спори», зазначивши у другому реченні ч. 1 ст. 1 Брюссельської конвенції, що «Конвенція не застосовується, зокрема, до державних доходів, звичаїв та адміністративних справ». Таким чином, «цивільні і торговельні спори» протиставляються спорам, які за своєю правовою природою регулюються адміністративним правом;

3) на думку англійських юристів Alan Dashwood, Richard J. Hason, Robin C. A. White, є очевидним, що класифікація спору як цивільного чи торговельного буде здійснюватися з урахуванням суті спору, а не його форми; у зв'язку з цим характер суду або трибуналу, яким передано спір для розгляду та вирішення, не буде мати вирішального значення [1]. Аналогічної точки зору дотримуються німецькі вчені, автори коментарю до ЦПК Німеччини 1877 р. та Брюссельської конвенції 1968 р. Dr. Heinz Thomas, Dr. Hans Putzo, Dr. Klaus Reichold, Dr. Rainer Husstege у коментарі до ст. 1 Конвенції зазначили, що головним критерієм є матеріально-правовий, незалежно від того, де буде розглядатися спір — в цивільному суді, кримінальному суді, суді з трудових чи адміністративних справ [2];

4) термін «міжнародний» у контексті Конвенції має таке ж тлумачення, що і в міжнародному приватному праві взагалі: спір має міжнародний характер, якщо він виник з приводу правовідношення, яке ускладнене іноземним елементом, тобто виходить за межі однієї держави і пов'язане з правовими системами різних держав [3].

Частина 2 ст. 1 Конвенції наводить вичерпний перелік питань, на які її норми не поширю-

ються. Залежно від того, з якої причини правові питання виключені з предметної сфери Конвенції, вони можуть бути класифіковані на дві групи. По-перше, це правові питання, виключення яких із предметної сфери Конвенції пояснюється тією обставиною, що вони є або мають стати предметом окремого багатостороннього міжнародного договору. По-друге, це правові питання, які виключені зі сфери застосування Конвенції через їх публічно-правову природу.

До першої групи питань, на які не поширюються норми Конвенції, слід віднести такі правові питання: банкрутство, процедура ліквідації неплатоспроможних компаній чи інших юридичних осіб та аналогічні процедури (п. 2 ч. 2 ст. 1), заповіти і спадкування (п. 1 ч. 2 ст. 1), майнові права, що впливають з подружніх відносин; арбітраж (п. 4 ч. 2 ст. 1), правовий статус, право- і дієздатність фізичної особи (п. 1 ч. 2 ст. 1), до другої групи — соціальне забезпечення (п. 3 ч. 2 ст. 1).

Сфера застосування Брюссельської конвенції за колом осіб. При розгляді питання про сферу застосування Брюссельської конвенції за колом осіб орієнтиром має правити концепція доміцилію, на якій базуються правила Конвенції про підсудність.

Відповідно до ст. 2, 3 для застосування норм Конвенції необхідною та достатньою умовою є наявність доміцилію відповідача на території однієї з держав — учасниць Конвенції. Якщо ж відповідач не має доміцилію у жодній з держав-учасниць, то, за винятком випадків, передбачених ст. 16, підсудність судам певної держави-учасниці буде визначатись правом цієї держави.

Аналіз наступних статей Конвенції дає можливість визначити низку винятків з цього загального правила.

Ст. 5—6а Конвенції визначають додаткові, альтернативні до основного, критерії для визначення міжнародної підсудності: місце виконання договірної зобов'язання; місце виконання працівником своєї роботи або місце знаходження підприємства, що найняло працівника; доміцилій або місце звичайного перебування особи, уповноваженої на одержання аліментів; місце вчинення діяння, яким було заподіяно шкоду; місце розгляду кримінальної справи, у зв'язку з порушенням якої пред'являється позов про відшкодування збитків або про відновлення становища, що існувало до порушення права; місце знаходження філіалу чи представництва; місце знаходження майна, переданого у довірче управління; місце знаходження суду, за рішенням якого було накладено арешт або використано певний спосіб забезпечення виконання зобов'язан-

ня винагороди за врятування вантажу; доміцилій одного зі співвідповідачів; місце пред'явлення первісного позову; місце знаходження нерухомого майна.

Ст. 16 Конвенції встановлює для деяких позовів виключну підсудність, яка не залежить ні від доміцилію, ні від положень пророгаційної угоди сторін спору. Це, зокрема, позови, предметом яких є право найму чи оренди нерухомого майна; юридична дійсність заснування або ліквідація юридичної особи; юридична дійсність реєстраційних записів; юридична дійсність патентів, торгових знаків та інших документів, що засвідчують право на промислову власність; позови, що стосуються виконання судового рішення.

Відповідно до ст. 17 Конвенції підсудність судам держави-учасниці може визначатись угодою сторін про те, що суду чи судам цієї держави є підсудними будь-які спори, що виникли чи можуть виникнути між ними у зв'язку з певним правовідношенням. Для застосування цієї норми достатнім є доміцилій однієї із сторін такої угоди, незалежно від того, яку роль вона відіграє у процесі.

Слід зазначити, що Конвенція застосовується автоматично, тобто суди повинні застосовувати її правила незалежно від того, чи посилаються на них сторони. Цей принцип закріплено у ст. 19 та 20, які стосуються питання перевірки міжнародної підсудності. Суд держави-учасниці, куди подається позов, розгляд якого відповідно до ст. 16 є виключною компетенцією судів іншої держави-учасниці, повинен оголосити свою постанову про те, що справа непідсудна йому (ст. 19 Брюссельської конвенції). Якщо проти особи, що має доміцилій в одній державі-учасниці, пред'являється позов до суду іншої держави-учасниці і ця особа не вчиняє дій, що свідчать про визнання нею юрисдикції цього суду, то суд оголошує постанову про те, що справа непідсудна йому, за винятком випадків, коли підсудність йому справи випливає з положень Конвенції (ч. 1 ст. 20 Брюссельської конвенції").

Сфера застосування Брюссельської конвенції у часі. Загальне правило дії Брюссельської конвенції у часі сформульовано у ч. 1 ст. 54 Конвенції: положення Конвенції застосовуються лише щодо судових процесів, які були розпочаті, та до документів, які були офіційно складені та зареєстровані як аутентичні документи, після вступу Конвенції в силу в державі, де було винесено судове рішення або складено документ, та у державі, де судове рішення чи документ повинні бути визнані та виконані.

Якщо справа була порушена до, а судове рішення було винесено після набуття Конвенцією чинності у державі, в якій судове рішення було

винесено, і у державі, в якій судове рішення має бути визнано і виконано, то Конвенція застосовується з дотриманням відповідних застережень, що викладені у ч. 2 ст. 54 Конвенції, а саме: підсудність була заснована на правилах, які узгоджуються з правилами, передбаченими у розділі 2 Брюссельської конвенції, або з правилами чинної на момент порушення справи конвенції, що була укладена між державою, в якій судове рішення винесено, та державою, в якій судове рішення має бути визнано і виконано.

Сфера застосування Брюссельської конвенції у просторі. Учасниками даної Конвенції є лише держави — члени Європейського Співтовариства. Будь-яка держава, яка стає новим членом Європейського Співтовариства, зобов'язана прийняти цю Конвенцію як основу для переговорів між нею та державами — учасниками Конвенції з метою забезпечення імплементації останнього параграфу ст. 220 Угоди про заснування Європейського Економічного Співтовариства (ст. 63 Брюссельської конвенції).

Узагальнюючи викладене, зробимо такі висновки:

1. З тексту Конвенції випливає, що спори слід визначати як цивільні або торговельні, керуючись їх правовою природою і незалежно від характеру суду чи трибуналу, на розгляд яких подано спір або який виніс рішення. Вирішення питання про те, чи охоплюється поданий на розгляд спір категорією «цивільні та торговельні спори», залежить від того, яким правом — публічним чи приватним, регулюється правовідношення. Вирішальним фактором є не участь державного органу в спорі і не характер суду чи трибуналу, до яких подано спір, а правова природа правовідношення, з приводу якого виник спір.

Перелік питань, які виключаються з предметної сфери Брюссельської конвенції, є вичерпним. Ці виключення застосовуються лише тоді, коли питання, що вказані у ч. 2 ст. 1 Конвенції, є основним предметом спору.

2. Загальне правило дії Брюссельської конвенції за колом осіб полягає в тому, що для застосування норм Конвенції необхідним і достатнім є наявність доміцилію відповідача на території однієї з держав — учасниць Конвенції. Ст. 5—6а, 16 та 17 Конвенції визначають винятки з цього загального правила.

3. Правові норми Брюссельської конвенції, за загальним правилом, є нормами прямої дії і зворотної сили не мають. Вони поширюються лише на ті позовні заяви, які були пред'явлені після вступу Конвенції в силу в державі, в якій виноситься судове рішення, та в державі, в якій судове рішення має бути визнано і виконано.

Однак за умови дотримання правил, викладених у ч. 2 ст. 54 Конвенції, визнаються і виконуються судові рішення по справах, що були порушені до вступу Конвенції в силу.

4. Географічна сфера застосування Брюссельської конвенції обмежується територією держав — членів Європейського Економічного Співтовариства. Положення Брюссельської конвенції ввійшли, з деякими змінами та поправками, до Конвенції про міжнародну підсудність та виконання судових рішень з цивільних і торговельних справ, по якій велись переговори між державами Європейського Союзу та членами

Європейської асоціації вільної торгівлі і яка була підписана у м. Лугано 14 вересня 1988 р. На відміну від Брюссельської конвенції, до Луганської конвенції можуть приєднуватися і ті держави, які не є членами Європейського Союзу та Європейської асоціації вільної торгівлі (ст. 60 Луганської конвенції 1988 р.). Таким чином, після вступу Луганської конвенції в силу правила про міжнародну підсудність та виконання судових рішень з цивільних і торговельних справ, вперше сформульовані Брюссельською конвенцією 1968 р., поступово стануть спільними для всієї Європи.

1. Alan Dashwood, Richard J. Hacon, Robin CA. White. A Guide to the Civil Jurisdiction and Judgements Convention.— Kluwer Law and Taxation publishers // Deventer-Antwerp, 1987.— P. 10.
2. Thomas/Putz. ZPO mit GVG den Einfuhrungsgesetzen

EuGVU und AVAG // Verlag C.H.Beck München, 1999.— S. 1711.

3. Луи Л. А., Марышева Н. И., Садиков О. Н. Международное частное право: Учебник.— М.: Юрид. лит., 1984.— С. 4—6.

Y. V. Chernyak

THE SCOPE OF APPLICATION OF THE BRUSSELS CONVENTION ON JURISDICTION AND THE ENFORCEMENT OF JUDGEMENTS IN CIVIL AND COMMERCIAL MATTERS ON 27. 09. 1968

The article considers the scope of application of the Brussels Convention 1968 according to 4 criteria. The article outlines such questions as the main factors for interpretation matters as international civil or commercial, the domicile of the defendant as the necessary condition for the application of the Convention, the geographical scope of the Brussels Convention application.